

VLADO OŠTRIĆ

Prilozi pripremanju sinteze povijesti Saveza komunista Jugoslavije

Uvodne napomene

Rad na tom projektu — jednom od najaktualnijih zajedničkih poslova jugoslavenskih historičara novije povijesti — dao je do sada i niz popratnih rezultata pristupačnih javnosti. Pojedini su prilozi u dosadašnjoj fazi rada objavljeni u časopisima. Time je donekle nadoknađen nedostatak dosadašnjih priprema: diskusija na dosadašnjim širim savjetovanjima o pisanju Historije SKJ (o metodološkim pitanjima — 14. i 15. IX 1978) i o periodizaciji (5—7. II 1979) nije objavljena ni za sudionike savjetovanja ni, dakako, za javnost.

Pojedini su prilozi objavljeni u časopisu »Socijalizam« u posebnoj rubrici »Prilozi istorije SKJ«: projekt¹, historiografski osvrt², referat Ivana Jelića o metodološkim problemima³, prvi dio opsežnog referata Smiljane Đurović o metodološkim pitanjima⁴, a i projekt o izdavanju građe SKJ zanimljiv je i paralelni projekt o povijesti SKOJ-a.⁵ Objavljivanju takvih priloga pridružio se i »Časopis za suvremenu povijest«. I. Jelić je redigirao u jednu cjelinu skupinu svojih priloga dotadašnjem radu.⁷ Sličan je interes pokazao riječki časopis »Dometi«.⁸ Spomenuo bih i određena izlaganja predsjednika komisija Predsjedništva CK SKJ za historiju SKJ i Predsjedništva CK SKH za historiju SKH, B. Šiljegovića i D. Bilandžića.^{9a}

Ti popratni rezultati, kao i složenost rada koji je u toku te onih faza tog posla što ih valja obaviti do oblikovanja rukopisa spremnog za štampu, poticaj su i za objavljivanje drugih priloga što su nastajali u toku dosadašnjih priprema. Ovdje donosim neke svoje priloge ili izvode iz njih s dopunama — potrebnim objašnjenjima, napomenama i podacima. Većim dijelom odnose se na prvi dio Historije SKJ, no pored toga i na više pitanja iz cjelokupnog djela.

I. RADNIČKI POKRET U HRVATSKOJ OD SVOJIH POČETAKA DO ORGANIZIRANJA KOMUNISTIČKOG POKRETA I PISANJE HISTORIJE SKJ⁹

A) Glavna metodološka pitanja

1. Cjelovita povijest SKJ najprije mora obuhvatiti društvene pojave i procese recepcije socijalističkih ideja, radničkih akcija i organiziranja

radničke klase u razdobljima Prve internacionale, s nekim ranijim pojavama, između dviju internacionala i Druge internacionale (doba organiziranih socijalističkih pokreta), i to u širem sklopu kapitalističkog društvenog preobražaja u podijeljenim i pretežno zavisnim jugoslavenskim zemljama, stvaranja svjetskog kapitalističkog sistema i njegove relativne stabilnosti.

1.1. Zatim je potrebno obuhvatiti preobražaj socijalističkih pokreta u jugoslavenskim zemljama u razdoblju krize svjetskog kapitalističkog sistema koju predstavlja prvi svjetski rat, krize međunarodnoga socijalističkog pokreta (slom Druge internacionale), produbljivanja podjela i ovisnosti jugoslavenskih zemalja (ratni režimi, fronte), revolucionarnog narušavanja svjetskog kapitalističkog sistema (oktobarska revolucija), te pokreta, s različitim nosiocima, za uključivanje jugoslavenskog problema (prevladavanje podjela i ovisnost stvaranjem zajedničke države) u rasplet svjetske ratne krize, ali i u međunarodni revolucionarni proces. Preobražaj se dovršava — u uvjetima stvaranja zajedničke države potkraj svjetskog rata i neposredno nakon njega, otvaranja kriza jugoslavenske zajednice i perspektiva njenog revolucioniranja — rascjepom u socijalističkim pokretima, stvaranjem zajedničkog revolucionarnog socijalističkog (komunističkog) pokreta i otvaranjem duljeg procesa njegova osposobljavanja za provođenje revolucije.

1.2. To će pridonijeti objašnjenju i razumijevanju *komponente prethodnog razvitka* u postanku komunističkog pokreta (ta se komponenta ne svodi samo na »socijaldemokratsko nasljeđe« u pejorativnom smislu pojma).

1.3. Zbog ostvarenja ovih ciljeva potrebno je da prethodni razvitak bude objavljen u prvom dijelu povijesti SKJ, a ne kao uvod.¹⁰

1.3.1. U prilog tome potrebno je podsjetiti da je diskusija o »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije« vođena 1963—1966, pokazala nedostatnost uvoda i da ga u budućoj povijesti SKJ valja zamijeniti prvim dijelom.¹¹

1.3.2. Sintetična ocjena ranijeg razvitka koju je dao J. Broz Tito 1969. također upućuje na potrebu prevladavanja pristupa koji se temelji gotovo samo na pejorativno shvaćenoj kategoriji socijaldemokratskog nasljeđa i marginalizira prethodni razvitak.¹²

1.3.3. Različiti pregledi povijesti radničkog pokreta u jugoslavenskim zemljama i u jugoslavenskoj državi, objavljeni poslije »Pregleda...« do 1976, nisu, doduše, pridonijeli nešto novo pristupu za kojeg ovdje plediramo, jer su kao obrazac imali ranija rješenja (bile su to kraće verzije Uvoda »Pregleda...«, odnosno knjige J. Marjanovića o našim radničkim pokretima do prvoga svjetskog rata iz 1954. i 1958. godine)¹³, no korak bliže bili su znanstvenopopularni pregledi povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj i Vojvodini, te sindikalnog pokreta u Jugoslaviji,¹⁴ a osnovicu za novi pristup pruža opsežna znanstvena literatura o povijesti socijalizma i radničkog pokreta u našim zemljama do 1914. i od 1914. do 1918, objavljena do »Pregleda...«, a osobito nakon njega.¹⁵

2. Novi pristup povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj dan je u »Raspravi o problemima pisanja sinteze povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj«.¹⁶

3. Potrebno je istaknuti bar neka posebna metodološka pitanja.

3.1. *Odnos općeg i specifičnog.* Umjesto dva krajnja pristupa (opće kao glavno, s dodacima specifičnog; specifično kao najvažnije, opće sporednije) potrebno je izraziti taj odnos kao participaciju nosilaca pojava i procesa u pojedinim našim zemljama u općim pojavama i procesima pojedinih razdoblja. To se ne odnosi samo na Hrvatsku, već i na sve ostale naše zemlje.¹⁷

3.2. Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj dobivamo ako obuhvatimo pokret u svim hrvatskim zemljama i posebnim područjima (kasnije sjeđinjenim u SR Hrvatsku), ne obuhvaćajući njime samo Hrvatsku i Slavoniju (Bansku Hrvatsku). Drugim riječima, radnički pokret u Hrvatskoj čine participacije pokreta u hrvatskim zemljama i posebnim područjima. Poglavlja o Hrvatskoj imat će četiri odjeljka, ovim redoslijedom: Hrvatska i Slavonija (Banska Hrvatska), Rijeka, Istra, Dalmacija.¹⁸

3.3. *Periodizacija* u osnovi mora biti zajednička (i sinhrona), nastojeći da izrazi što širi »snop« društvenih pojava i procesa, a ne samo određena događajna uporišta.

3.3.1. Nacrt periodizacije:

A) Razdoblje od početaka radničkog pokreta do 1914.

a) Doba začetaka radničkog pokreta od 40-ih do 60-ih godina 19. st. (orijentacijske godine za Hrvatsku: 1838—1867).

b) Početno doba radničkog i socijalističkog pokreta od 60-ih do 90-ih godina 19. st. (orijentacijske godine za Hrvatsku: 1867—1890).

c) Doba organiziranog radničkog socijalističkog pokreta, od 90-ih godina 19. st. do 1914 (orijentacijske godine za Hrvatsku: 1890—1914).

B) Razdoblje transformacije socijalističkog pokreta u prvom svjetskom ratu od 1914. do 1918.

Dakako, unutar tih razdoblja valja izvesti druga potrebna razlikovanja (kao prvo početak 20. st.).¹⁹

3.3.2. Unutar zajedničke periodizacije nalazit će se poglavlja i odjeljci o pojedinim jugoslavenskim zemljama, kronološki-sinhrono i sadržajno najpogodnijim redoslijedom. Osnovno grupiranje: jugoslavenske zemlje u Austro-Ugarskoj Monarhiji; nezavisne jugoslavenske zemlje; jugoslavenske zemlje u Evropskoj Turskoj.²⁰

3.4. To ne znači da treba dati paralelne (u smislu: odvojene) povijesti radničkog pokreta. Valja izraziti srodnost, povezanost, osobito putem ovih sadržajnih komponenti:

a) participacije pojedinih pokreta u širim, općim, pojavama i procesima (srednjoevropskim, balkanskim, evropskim),

b) problemi od zajedničkog interesa, veze, suradnja,

c) jugoslavenska povezivanja u evropskim i prekomorskim središtima prostorne pokretljivosti radništva.

3.5. Izbjegavanje shematskih, crno-bijelih, simplificiranih ocjena i dalje je aktualan problem (npr. kada je riječ o austromarksizmu i jugoslaven-

skim socijalistima u Habsburškoj Monarhiji, njihovu odnosu prema Austro-Ugarskoj i prema balkanskim zemljama, odnosima socijalista u Srbiji i socijalista Jugoslavena u Austro-Ugarskoj). Najnoviji je primjer tvrdnja da su organizatori tzv. Jugoslavenske socijalističke konferencije u Ljubljani 1909. pledirali za ujedinjenje svih Južnih Slavena u jednu naciju »ali... pod krunom Habsburga« i da je to bio »pokušaj propagande za tzv. trijalizam«. ²¹

B) Rezultati historiografije

4. Historiografija o radničkom pokretu u Hrvatskoj od njegovih početaka do 1914. pruža veći dio osnovice za rad, ali uz provjeravanja izvora i dopunska istraživanja.

4.1. Postoji pregled tih rezultata do 1973. ²² Veoma je povoljna okolnost objavljivanje niza novih radova (1973—1976). ²³ Novi radovi i rezultati — najkraće i opisno rečeno, tematsko-problemskim slijedom: o socijalističkoj ideji 1874—1914 (*M. Gross*), ²⁴ o povijesno-sociološkoj problematici radničkog pokreta u 19. st. i u cjelini razdoblja do 1919 (*V. Oštrić*), ²⁵ o radničkom novinstvu u Zagrebu 1869—1890. i u jadranskom pojasu (Istra, Rijeka, Dalmacija) 1871—1919 (*V. Oštrić, D. Foretić*), ²⁶ razdoblju radničkih društava u Zagrebu, 40-ih do 90-ih godina (*V. Oštrić*), ²⁷ određenom prijelomnom značenju godina 1889—1890 (*C. Knapič-Krhen*), ²⁸ radničkom pokretu u Slavanskom Brodu 1873—1914, u širem kontekstu (knjiga *I. Kovačevića*), ²⁹ kulturnoj povijesti radničkog pokreta i ulozi inteligencije (*B. Pribić, S. Marijanović, M. Despot, V. Oštrić*), ³⁰ biografijama nekih ličnosti, kao što su D. Kale (*V. Oštrić*), ³¹ G. Martinuzzi (*M. Kopitar-Cetina* i drugi), ³² I. Kolarić (*D. Plećaš*), N. Njeguš (*M. Škarica*), ³⁴ o Istri (*V. Oštrić*), Rijeci (*V. Oštrić, H. Raspor, E. Tomac, J. Szekeres*) o Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru (*V. Oštrić, V. Antić, E. Tomac*) u radničkom pokretu, ³⁵ o tipografima (*V. Oštrić*), ³⁶ o različitim pojavama veza i suradnje s radničkim pokretima drugih jugoslavenskih i srednjoevropskih zemalja od Češke do Crne Gore, 1838—1914 (*C. Knapič-Krhen, S. Kesić, V. Oštrić, I. Kovačević*), ³⁷ o protusocijalističkim strujama među radništvom (*V. Oštrić*). ³⁸

4.2. Ti radovi olakšavaju širi, društvenopovijesni pristup povijesti radničkog pokreta. ³⁹

5. Za razdoblje od 1914. do 1918. postoji mnogobrojna literatura, ⁴⁰ ali i naglašena potreba za određenim provjeravanjima i dopunskim istraživanjima. Postoji osnovna literatura o procesu diferencijacije u socijalističkom pokretu u Banskoj Hrvatskoj (*V. Strugar, V. Kovačev, L. Kobsa*), ⁴¹ novim problemima za vrijeme rata i nakon rata u Dalmaciji (*D. Foretić*), ⁴² Rijeci (*P. Strčić, H. Raspor, G. Arrigani*), ⁴³ Istri (*V. Bratulić*), ⁴⁴ opsežna literatura o jugoslavenskim komunistima u socijalističkim revolucijama u Rusiji i Mađarskoj (*B. Hrabak, N. Popović, I. Očak, V. Kovačev, T. Milenković* i drugi autori), ⁴⁵ ali nedostaju istraživanja koja bi posebno identificirala udio ljudi iz Hrvatske u tim revolucijama i njihovu djelatnost u Hrvatskoj nakon povratka. ⁴⁶

II. NAPOMENE I PRIJEDLOZI UZ NACRT PROJEKTA HISTORIJE SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE⁴⁷

Prvi prijedlog. U Historiji SKJ potrebno je dati uvodni osvrt, najprije na »lijevu historiografiju« i relevantnu desnosocijalističku i građansku historiografiju od 1941—1945,⁴⁸ zatim na prve faze naše poratne historiografije: na njena dva kolosijeka — tradicionalno organizirana historiografija i nova organizacija historiografije u odnosima prema povijesti radničkog pokreta, Partije i revolucije, a zatim na stvaranje i razvitak organizacijskog sistema za povijest radničkog pokreta i revolucije — s dvije komponente: specijalizirane organizacije za povijest radničkog pokreta i revolucije — ta povijest u sklopu rada drugih znanstvenih i stručnih organizacija.⁴⁹

Drugi prijedlog. Historiji SKJ kao prilog valja dodati pregled izvora i literature, usklađen s kompozicijom knjige i ažuriran do tehnički moguće granice.⁵⁰

Još neke mogućnosti u toku rada navest ćemo kao zamisli koje se i dalje mogu ostvarivati usporedo s Historijom SKJ.

Spomenuta »detaljna bibliografija« mogla bi nastati uz samu Historiju SKJ kao posebno izdanje, tj. dodatni, bibliografski svezak. Između ostalog, takav bi potpuniji pregled ili bibliografija trebao posebno prikazati neke komponente cjelokupne historiografije: objavljenu građu svih vrsta; kronologije; bibliografije. Uz knjige i radnje, rasprave, članke, valjalo bi posebno prikazati diskusione priloge o širim pitanjima, npr. o nekim povijesnim djelima, područjima istraživanja, idejnim i metodološkim pitanjima.

Bio bi veoma koristan nastavak bibliografije knjiga Ž. Protića, M. Vesovića i M. Matića, za razdoblje od godine 1970.

To se odnosi i na bibliografiju radova u časopisima M. Matića i M. Vesovića, za razdoblje od 1969. dalje.

Bili bi potrebni i posebni pregledi. Spomenimo neke koji bi, da su ranije izrađeni, dobro došli u pojedinim fazama rada, ali još su uvijek dobrodošli:

- a) sinteza i srodne literature (prethodnih sinteza, pregleda, prikaza radničkog pokreta, Partije i revolucije unutar većih cjelina),⁵¹
- b) najvažnijih radova za pitanja periodizacije,⁵²
- c) karakterističnih radova o metodološkim, idejnim i drugim tematskim problemima.

Kada je riječ o razdoblju od 1945. prema našim danima, valjalo bi ispitati i svrstati objavljenu građu i literaturu *po osnovnim etapama* tog, sada već 35-godišnjeg razdoblja, osobito zbog *metodoloških specifičnosti* poslijeratnih etapa, tj. njihova istraživanja, grade i literature. Po njima se poslijeratne etape međusobno dosta razlikuju.⁵³

3. U vezi s općim i posebnim na području organizacije istraživačkog rada, profila istraživača, strukture historiografije, ima različitih shvaćanja i ocjena. Zbog toga je korisno predložiti neka razjašnjenja.

Povijest radničkog pokreta, Partije i revolucije je istodobno:

- a) dio opće povijesti socijalizma,
- b) sastavni dio zajedničke povijesti jugoslavenskih naroda ili, drugim riječima, važna komponenta povijesti jugoslavenskog zajedništva,
- c) komponenta naših nacionalnih povijesti,
- d) pojavljuje se i u sklopu regionalnih i lokalnih povijesti.

Positivni istraživački doprinosi lokalnoj i regionalnoj povijesti, nacionalnoj povijesti, kao i zajedničkoj jugoslavenskoj povijesti, odnosno istraživačka specijalizacija koja tome odgovara, nisu zbog toga negativni za zajedničku jugoslavensku povijest, kao ni za opću povijest socijalizma. Naprotiv, uspjeti doprinosi imaju, redovito šire značenje.

Realne okolnosti znanstvenog života — društvene potrebe i interes za povijest, organizacija rada, heuristički i drugi problemi, formalno i stvarno osobno usavršavanje itd. — nužno upućuju istraživače na davanje različitih doprinosa, u navedenom smislu — od lokalne do opće povijesti. Svaki je uspjeti doprinos koristan svrsi kojoj je namijenjen, a istovremeno i širim svrhama.

4. Geneza SKJ

S njom u vezi postoji mogućnost da se previše naglašava posebno i pojedinačno, pa je potrebno uvijek pažljivo procjenjivati odnos općeg i posebnog, odnosno pojedinačnog.⁵⁴ Za uravnotežen odnos važno je imati na umu da unatoč razlika postoji niz komponenata *općeg* koje proizlaze iz međunarodnog i unutrašnjeg razvitka, u posebnom i povezanom djelovanju jednog i drugog u pojedinim zemljama.

5. Periodizacija

Ni to pitanje, kao i svaki drugi istraživački problem, ne moramo smatrati potpuno rješanim, zaključenim, iako je određeno rješenje za Historiju SKJ usvojeno i prema njemu se radi.

U daljnjem radu može se ispitati i ovaj prijedlog.

Periodizaciju se može graditi polazeći od ovog *polaznog razlikovanja*:

- radnički pokret i KPJ u kapitalizmu (od početka kapitalističkog društvenog preobražaja do završne krize kapitalizma 1941—1945)
- KPJ (SKJ) u socijalnoj, tj. socijalističkoj revoluciji (od oružane faze 1941—1945. do suvremene etape revolucije).

Unutar toga mogu se provesti *daljnja razlikovanja*:

- od početaka radničkog pokreta do postanka komunističkog pokreta, tj.
- počeci i razvitak radničkog pokreta u sklopu stvaranja svjetskog kapitalističkog sistema i međunarodnog socijalističkog pokreta (do 1914)
- preobražaj socijalističkog radničkog pokreta i postanak komunističkog pokreta u sklopu ratne krize svjetskog kapitalističkog sistema, preobražaja međunarodnog socijalističkog pokreta i stvaranja međunarodnog komunističkog pokreta (1914—1918—1919),

a zatim

- osposobljavanje komunističkog pokreta za provođenje revolucije (u razdoblju između dva svjetska rata, 1919—1941)

— provođenje oružane faze socijalne revolucije u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945

— daljnje etape socijalne revolucije nakon oružane i političke pobjede revolucionarnog narodnooslobodilačkog pokreta (od 1945).⁵⁵

5.1. Posebno je naglašena važnost prijelomnog razdoblja od 1914. do 1918. To je razdoblje transformacije socijalističkog i postanka komunističkog pokreta.⁵⁶

5.2. Za razdoblje između dva rata *osnovno* bi razlikovanje izgledalo ovako:

— KPJ kao legalna, masovna partija (njena geneza, razvitak i poraz)

— KPJ kao ilegalna, kadrovska partija, u procesu osposobljavanja za provođenje revolucije.

Unutar toga mogu se provesti daljnja, već poznata, razlikovanja.

6. U razdoblju između dva rata mislim da je potrebno *dvostruko težište: i na dvadesetim i na tridesetim godinama.*

Neki razlozi u prilog tome jesu: tekovine i problemi ranijeg razvitka — dvadesetih godina — prisutni su u tridesetim godinama ili imaju još šire značenje koje treba valorizirati; postoji problem kontinuiteta — diskontinuiteta u razvitku pokreta; potrebna je valorizacija predstalinističkog marksističkog stvaralaštva u dvadesetim godinama (uz nestalinizirane marksističke doprinose tridesetih godina); postoji veći broj istaknutih ljudi čije je povijesno značenje i doprinos najveći u dvadesetim godinama, a kasnije ih pokret gubi, zbog veoma različitih razloga (policijska, sudska i staljinska umorstva, sukobi u rukovodstvu KPJ, ispadanje iz pokreta na određenim prijelomnicama, otpadanje od pokreta).⁵⁷

7. Dva komentara o frakcijskim borbama

Poznato je, ali treba imati na umu, da te borbe nisu ni specifičnost KPJ ni pojava buržoaskog utjecaja, nego opća pojava u međunarodnom komunističkom pokretu — u sovjetskoj i u drugim partijama. One imaju dvostruko značenje: najprije donose niz idejnih tekovina, a zatim postaju problem i opterećenje.

Pri ocjenjivanju frakcijskih borbi može doći do njihova precjenjivanja i do toga da su ocjene frakcijskih borbi ujedno i bitne ocjene o KPJ. Kada je riječ o razdoblju od 1921. do 1929. u središtu pažnje trebala bi biti ilegalna KPJ u relacijama s radništvom, seljaštvom, intelektualcima — s pojavama kao što su Nezavisni sindikati, sindikalna štampa, *Borba*, NRPJ, Republikanski savez radnika i seljaka, idejne i kulturne tekovine (primjer »Književne republike«). Iz tih relacija i proizlazi pojava anti-frakcijskih snaga, konsolidacija KPJ i napredak u osposobljavanju za provođenje revolucije.

Težište je, dakle, na relacijama KPJ — društvo, a ne na unutrašnjim odnosima u uskom krugu jednog dijela članova i organizacija.

BILJEŠKE

- ¹ Projekt istorije Saveza komunista Jugoslavije, *Socijalizam*, 7-8/1978, 191-211, s redakcijskim uvodnikom »Prilog istoriji Saveza komunista Jugoslavije«, isto, 189-190.
- ² Isto (Drugi deo - Istoriografski osvrt), *Socijalizam*, 11/1978, 107-151.
- ³ I. Jelić, O nekim osnovnim metodološkim problemima u radu na sintezi Historije SKJ, *Socijalizam*, 1/1980, 158-166.
- ⁴ S. Đurović, Osnovni metodološki problemi u radu na sintetičkom tekstu Historije SKJ, *Socijalizam*, 7-8/1980, 187-211. Šteta je što je autorica ostavila jednu ne baš neznatnu proturječnost pri ocjenjivanju i upotrebi literature (189, 208-211).
- ⁵ Projekt o izdavanju istorijske građe SKJ, *Socijalizam*, 9/1979, 163-174. - Zanimljiv je s tim u vezi i prilog B. Petranovića »Izvori za istoriju KPJ (Heurističko-metodološki osvrt)«, *Istorijski glasnik*, 1-2/1978, 39-47.
- ⁶ Omladinski revolucionarni pokret u Jugoslaviji (projekt), *Ideje*, 3-4/1979, 174-198. Većina autora tog projekta radi i na projektu »Historija SKJ«.
- ⁷ I. Jelić, O sintezi povijesti Saveza komunista Jugoslavije, *ČSP*, 2-3/1979, 125-136. Taj tekst sjedinjuje prilog iz bilj. 3 i još dva posebno objavljena priloga.
- ⁸ Spomenuo bih jednu informaciju o dosadašnjem radu - B. Janjatović, Povijest Saveza komunista Jugoslavije - novi idejno-politički zadatak i znanstveno-istraživački pothvat, *Dometi*, 7-8-9/1979, 171-172 i jedan specifičan osvrt - I. Kovačić, Historija Saveza komunista Jugoslavije i zadaće regionalne historiografije, isto, 172-173.
- ^{8a} B. Šiljegović, Svijest o sebi. Rad na istoriji Saveza komunista Jugoslavije (izlaganje na Sedmom kongresu Saveza komunista Bosne i Hercegovine), *Odjek*, 10, 15-31. maj 1978, 3; Boško Šiljegović o radu na istoriji Saveza komunista Jugoslavije (razgovor sa S. Vujicom), *Borba*, 13. VI 1979, 1. i 5; D. Bilandžić, O kontinuitetu i diskontinuitetu u istoriji KPJ-SKJ, [razgovor sa I. Perićem], *Pogledi*, 1/1979, 3-15.
- ⁹ Prilog za elaborat IHRPH »O dosadašnjim istraživanjima povijesti komunističkog pokreta u Hrvatskoj i o osnovnim problemima rada na pisanju historije Saveza komunista Jugoslavije (prilog izradi studijskog projekta historije SKJ)«, Zagreb, mart 1977 (šapirografirano). Tekstu priloga dodane su bilješke 9-46, a podijeljen je na dva dijela - A) ... i B) ...
- ¹⁰ Ovo je pitanje u projektu i riješeno na taj način. Napomene i podatke u prilog tome donosim ovdje, jer je to rješenje usvojeno nakon različitih izjašnjavanja u diskusiji, a i dalje ima različitih mišljenja.
- ¹¹ Održano je nekoliko znanstvenih skupova o »Pregledu...«, a objavljeni su tekstovi triju skupova održanih u Zagrebu, Titogradu i Sarajevu. Za neposrednu diskusiju o uvodu »Pregleda«... usp. u *Putovima revolucije*, 3-4, 1964, priloge F. Bikar, 135-142, V. Oštrića, 143-151, u *Istorijskim zapisima*, 2/1964, priloge D. Vujovića, 197, V. Strugara, 213-227, B. Gledovića, 228-234, N. Martinovića, 237-238, a u *Prilozima*, 1, 1965, priloge N. Babića, 306-307, N. Šarca, 315, M. Đurić, 333-339, M. Erića, 340-342, E. Redžića, 353-354, A. Babića, 382. Relevantna su i neka mjesta u ocjenama »Pregleda«... i u prikazima znanstvenih skupova o »Pregledu...«. V. bibliografske podatke u Ž. D. Protić-M. Vesović-M. Matić, *Socijalistički i radnički pokret i Komunistička partija Jugoslavije 1867-1941, Bibliografija posebnih izdanja (1945-1969)*, Beograd, 1972, 420-421 (no treba dodati prikaze M. Apostolskog u *Razgledima*, 3/1963, 312-320 i Đ. Kneževića u *Zadarskoj reviji*, 5/1963, 418-423 i osvrtu F. Sajea, »Ob simpoziju v Zagrebu«, *Teorija in praksa*, 1/1964, 97-101 i S. Ljubljaničevića, »Naučni skup o 'Pregledu istorije SKJ'«, *Zbornik*, 4, Slavonski Brod 1966 (379-381) - jedini osvrt na »završnu diskusiju« o »Pregledu...« koji mi je poznat. Za tu diskusiju pripremljen je, između ostalih, i referat D. Jankovića, autora Uvoda, »Povodom metodoloških i drugih opštih primedaba na 'Pregled istorije SKJ'« (šapirografirano).

¹² Mislim da je vrijedno citiranjem podsjetiti na to mjesto:

»U osvrtu na 50-godišnjicu formiranja i djelovanja Komunističke partije Jugoslavije, treba podsjetiti, prije svega, na poznatu činjenicu da je organizovani radnički i socijalistički pokret, u većini zemalja Jugoslavije, postojao mnogo prije osnivanja KPJ i da je on, već u toku čitavog jednog stoljeća, prisutan u zbivanjima na našem tlu. O tome je kod nas mnogo napisano i zbog toga mislim da sada nije potrebno ponavljati poznate historijske činjenice. Želim samo da podsjetim da je period radničkog i socijalističkog pokreta, koji je prethodio stvaranju KPJ, uglavnom obrađen u mom referatu na V kongresu KPJ 1949. godine.

Povodom 50-godišnjice borbe jugoslovenskih komunista želim samo da istaknem činjenicu da je KPJ stvorena na bogatom revolucionarnom nasljeđu i da je, koristeći iskustva dotadašnjeg radničkog pokreta, imala uslove da se razvije u istinsku avangardnu snagu radničke klase i radnog naroda.«

Referat »Pedeset godina revolucionarne borbe komunista Jugoslavije« citiram iz izdanja: Naš put. Pola veka revolucionarne borbe Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1969, 15.

¹³ Prema Uvodu »Pregleda...« pisao je, npr., u nekoliko navrata *P. Morača*, Istorija Saveza komunista Jugoslavije (kratak pregled), Beograd, 1966 (5–12) i nekoliko drugih izdanja – znanstvenopopularnih pregleda, ilustriranih izdanja i sličnih knjiga – s više autora, npr. *P. Morača–D. Bilandžić–S. Stojanović*, »Istorija Saveza komunista Jugoslavije«, Kratak pregled (drugo izdanje), Beograd 1977, 5–12. Knjiga *J. Marjanovića* »Nastanak i razvitak radničkog pokreta u jugoslovenskim zemljama do prvog svetskog rata«, Beograd, 1954. i drugo, dopunjeno izdanje, Beograd 1958 (ocjena – *V. Oštrić*, Radnički pokret u Hrvatskoj od početaka do god. 1914. u našoj povijesnoj književnosti, ČSP, 2/1973, 110–111; isti, Rad na povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj 1945–1961, ČSP, 3/1974, 105) imala je, kao starije i opširnije djelo, širi utjecaj. Uzimali su je kao predložak ovi autori: *Z. Priklmajer–Tomanović* (Razvitak radničkog pokreta u zemljama Jugoslavije do 1919, Priručnik za istoriju Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1957, 5–46; Radnički pokret u jugoslovenskim zemljama do 1914. godine, Priručnik za istoriju međunarodnog radničkog pokreta, Beograd, 1964, 413–450), *T. Čubelić* i *M. Milostić* (Pregled historije narodnooslobodilačkog rata i revolucije naroda Jugoslavije, od Osmog popravljenog i dopunjenog izdanja, Zagreb, 1959, 7–19), *M. Haramina* i *B. Drašković* (Radnički pokret i socijalizam, Zagreb, 1962, 173–203; Pregled historije radničkog pokreta, Zagreb, 1966, 54–59), *D. Janković* (Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1963, Uvod, 11–19), *P. Morača* (v. početak ove bilješke), *Đ. Knežević* (Razvitak radničkog pokreta u jugoslovenskim zemljama krajem XIX i početkom XX veka, 25 godina socijalističke Jugoslavije, Beograd, 1968, 15–54 i 30 godina socijalističke Jugoslavije, Beograd, 1973, 17–56). U novije vrijeme javljaju se i autori takvih tekstova koji se ne služe samo tim predloškom kao osnovicom: *Lj. Ćirić–Bogetić–M. Đorđević*, Iz političke istorije jugoslovenskih naroda – XIX i XX vek, Beograd, 1975, Nastanak i razvoj radničkog pokreta u jugoslovenskim zemljama (do stvaranja Jugoslavije), 143–164; *P. Damjanović*, Komunistička partija Jugoslavije – Savez komunista Jugoslavije. Osnovni pregled istorijskog razvoja od pojave radničkih i socijalističkih pokreta u zemljama Jugoslavije do 1941. godine, Razvoj socijalističke revolucije u Jugoslaviji, Predavanja Političke škole SKJ »Josip Broz Tito«, Kumrovec, 1975/76, Sveska pet, Beograd, 1977, 27–33 i dalje.

¹⁴ Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj, Zagreb, 1969, 9–49; Kratak pregled revolucionarnog radničkog pokreta u Vojvodini 1870–1950, Novi Sad, 1969, 3–14; 50 godina revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji. Kratak istorijski pregled, Beograd, 1969, 9–54.

¹⁵ Na žalost, nemamo ni bibliografije ni pregleda historiografije koji bi danas bili dovoljno ažurni i potpuni. Najbolje bibliografije (*Protić–Vesović–Matić*, n. dj. u bilj. 11; *M. Matić–M. Vesović*, Radnički pokret i Komunistička partija Jugoslavije 1867–1941. Bibliografija članaka iz časopisa 1945–1968, *Prilozi za istoriju socijalizma*, 7, 1970, 637–

742) nemaju nastavaka ni dopuna. The Historiography of Yugoslavia 1965–1975, Belgrade, 1975, pruža samo jedan dio podataka. To vrijedi i za prethodna dva sveska (1945–1955. i 1955–1965). »Istoriografski osvrt« izrađen kao »Drugi deo« Projekta istorije Saveza komunista Jugoslavije (v. bilj. 2) upravo je u tom dijelu veoma nepotpun (108–110 i 129–130) i nedovoljno sistematičan.

¹⁶ *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1973, 113–160. Sadrži tri glavne skupine tekstova: O općim pitanjima sinteze i njenom sadržaju – teze, Neka važnija pitanja izrade sinteze povijesti socijalističkog pokreta u Hrvatskoj od prvih početaka u XIX st. do konstituiranja komunističkog pokreta, Neki osnovni problemi izrade sinteze komunističkog pokreta u Hrvatskoj 1918–1941, O osnovnim pitanjima rada na izradi sinteze povijesti narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u Hrvatskoj 1941–1945. i Diskusija (izbor iz diskusije – prilozi Z. Čepe, I. Jelića, V. Oštrića, M. Gross, I. Karamana, D. Šepića, V. Bratulića, M. Kolar-Dimitrijević, Z. Šimončić, Z. Stipetić, H. Sirotkovića, F. Trga, I. Graovca).

¹⁷ Ta je opća misao razrađivana u pripremama za savjetovanje o toj problematici (V. Oštrić, »Opće, posebno i pojedinačno« u I dijelu Historije SKJ, 70 str., umnoženo za širi krug sudionika u projektu). Usp. i jedan raniji prilog diskusiji u povodu »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije«: V. Oštrić, O nekim pitanjima proučavanja radničkog pokreta jugoslavenskih naroda do 1919. godine, *Putovi revolucije*, 3–4, 1964, 143–151.

¹⁸ Nije riječ o krutom pravilu, nego o načelu što ga valja primijeniti unutar zajednički utvrđene periodizacije, kompozicije i sadržajnih naznaka prvog dijela koje čine nacrt tog dijela.

¹⁹ Slična se rješenja nalaze i u usvojenim tezama: prvo, nastanak i razvitak radničkih i socijalističkih pokreta... do stvaranja socijaldemokratskih organizacija i stranaka, drugo, osnivanje i djelatnost radničkih organizacija socijaldemokratskih partija u jugoslavenskim zemljama do prvoga svjetskog rata i treće, radnički pokreti i revolucionarna previranja u jugoslavenskim zemljama za vrijeme prvoga svjetskog rata. Ima i razlika, posebno u prijelazu iz prvog razdoblja u drugo i u formulaciji drugog razdoblja, ali one su takve naravi da će se, može se prosuditi, u daljnjem radu smanjiti.

²⁰ Riječ je o grupiranju koje će pomoći da se, slijedom nacrtu prvog dijela, bolje izrazi tematska i problemska srodnost tamo gdje stvarno postoji, ali se u tom grupiranju neće »izgubiti« pojedine naše zemlje i njihove posebnosti. To napominjem zato jer je ta misao preko elaborata IHRPH ušla, bez ostalog konteksta i u prvi nacrt projekta, a izazvala je i nesporazum. Shvaćena je kao da se »istorija socijaldemokratije [...] dijeli na a) nezavisne zemlje, b) zemlje u okviru Austro-Ugarske i c) zemlje pod Turskom«, pa je istaknuta protuteza: »Ta istorija treba da se daje po zemljama...« (usp. T. Kurtović, Geneza naše revolucije, *Istorija SKJ je istorija naših naroda i narodnosti, njihove borbe za slobodu, istorija socijalizma, Odjek*, 8, 15–30, april 1978, 2 i 4; to je izlaganje na 2. sjednici Komisije za istoriju SKJ).

²¹ J. Marjanović, Reforma ili revolucija na Balkanu, *Jugoslavenski istorijski časopis*, 3–4/1975, 8. Dakako, u ovom slučaju je riječ i o očitoj pogrešci – Za neka druga pitanja koja su u ovom smislu sporna usp. »Četiri decenija Saveza komunista Hrvatske«. Zbornik priloga znanstvenog skupa u Zagrebu, 24–26. studenoga 1977, Zagreb, 1979 (S. Šuvar, Kontinuitet i oblici konfrontacije KPH (SKH) s građanskim snagama i anti-socijalističkim tendencijama, 321, 322, prilozi u diskusiji V. Oštrića, S. Šuvara, A. Berus, 353–355, 374–384, 387–388).

²² V. Oštrić, Radnički pokret u Hrvatskoj od početka do god. 1914. u našoj povijesnoj književnosti, Prvi dio, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/1973, 99–120, Drugi dio. Radovi, isto, 2/1973, 109–133.

²³ Dakako i slijedećih godina, 1977–1980. Spomenuti pregled historiografije morao bi dobiti neke dopune za razdoblje do 1973. i nastavak za razdoblje 1973–1980 (podatke sam sakupio). Za »The Historiography of Yugoslavia 1965–1975«, Beograd, 1975, priredio sam prilog koje je, međutim, poslužio samo kao predložak za znatno skraćeni

tekst u knjizi (275–276), a bez izmjena objavljen je i u *Historijskom zborniku XXXI–XXXII*, 1978–79, 86–88. Taj prilog je kasnije primljen za slijedeći *Historijski zbornik*. Ni s tekstom koji ovdje donosim nisam imao sreće. I on je bio samo predložak za dvije rečenice – s greškama – u Projektu istorije Saveza komunista Jugoslavije (Drugi deo – Istorioografski osvrt, *Socijalizam*, 11/1978, 109 i 130, bilj. 4). Doduše, loše sam učinio što tekstu nisam odmah dodao bilješke. To činim sada jer će ti podaci, pretpostavljam, biti korisni. Dodajem i dopunske podatke o nekim karakterističnijim djelima 1977–1980, ali ovdje ne mogu navesti svu literaturu iz tih godina.

²⁴ M. Gross, Ideologija socijalističkog pokreta u Hrvatskoj do prvog svjetskog rata, Kulturnohistorijski simpozij »Mogersdorf 74«. Radnički pokreti od početaka do svršetka prvoga svjetskog rata, Zagreb, 1976, 9–20 ili *Nastava povijesti*, 4/1974, 223–231.

²⁵ V. Oštrić, Radnički pokret u Hrvatskoj od 1867. do početka XX st. i njegove veze sa Češkom i Slovačkom, Problémi národného a socialistického hnutí v dějinách Československa a Jugoslávie od roku 1867. do konce 19. století, Praha, 1974, 237–260 i 268–279 (tj. poglavlja 1–6. i njihove bilješke, dok se dodatno 7. poglavlje odnosi na veze sa Češkom i Slovačkom); Radnički pokret u Hrvatskoj u razdoblju dualizma, Kulturnohistorijski simpozij, n. dj., 93–112.

²⁶ V. Oštrić, Prilozi pitanjima početaka radničke štampe u sjevernoj Hrvatskoj (1869–1890), Počeci socijalističke štampe na Balkanu. Međunarodni naučni skup posvećen stogodišnjici izlaska »Radnika«, Beograd, 1974, 45–84 (i prilozi diskusiji V. Oštrića i M. Despot, 535–538, 540–543, 557–558); D. Foretić, Pregled socijalističke štampe u Dalmaciji, Istri i Rijeci do 1919, isto, 293–314.

²⁷ V. Oštrić, Tipografi u Gajevoj tiskari i njihova aktivnost od 1838. do 1872, *Kaj*, 10/1972, 33–55; »Složni – biti ćemo možni!« U povodu stote obljetnice Zagrebačkog obrtničko-radničkog društva za međusobno podupiranje i naobraženje, *Kaj*, 3/1973, 3–19; »Neima na svijetu ljepšega, nego li društveni život!« (Prilog biografiji Dragutina Kalea), isto, 20–51.

²⁸ C. Knapič-Krhen, O nekim odrazima Hainfeldskog kongresa u Hrvatskoj i Slavoniji (1889–1890), Kulturnohistorijski simpozij, n. dj., 125–129.

²⁹ I. Kovačević, Radnički pokret u Slavonskom Brodu 1873–1914, Slavonski Brod, 1976.

³⁰ B. Pribić, Kulturno-prosvjetna djelatnost socijaldemokrata u Hrvatskoj u razdoblju od 1892. do 1907, *Časopis za suvremenu povijest*, 1–2/1969, 115–138; Kulturno-prosvjetna politika glavnih socijaldemokratskih glasila u Hrvatskoj u periodu od 1892. do 1907, Počeci socijalističke štampe, n. dj., 369–384; Književni prilozi kao sredstvo prosvjetovanja radništva, *Kaj*, 3/1973, 69–80; Kulturno-prosvjetna djelatnost socijaldemokrata u Hrvatskoj u razdoblju od 1908–1914, *Historijski zbornik*, 1972–1973, 31–73; M. Despot, O »Crvenom kalendaru«, promicatelju krilatice »Znanje je moć«. Prilog kulturnoj propagandi socijaldemokrata u Hrvatskoj od 1908. godine do prvog svjetskog rata, *Kaj*, 12a/1973, 62–73; V. Oštrić, Hrvatski socijalisti i Gupčeva buna (na razmeđu 19. i 20. stoljeća), *Kaj*, 4–5/1974, 52–58; Retrospektivna izložba Guida Jenyja (1875–1925), Osijek 1974 (katalog s tekstom S. Marijanovića); V. Oštrić, Janko Leskovar i socijalistički pokret u Hrvatskom zagorju (1892–1897), *Kaj*, 1/1974, 94–114.

³¹ V. Oštrić, »Neima na svijetu...«, n. dj. u bilj. 27.

³² Zbog obilja literature upućujem na prilog G. Scottia, Literatura o Giuseppini Martinuzzi, u zborniku »Radnički pokret i NOB općine Labin«, Rijeka 1980, 65–75.

³³ D. Plečaš, Socijalista Ivan Kolarić, *Revija*, 1/1975, 73–90. Riječ je o Osijeku.

³⁴ M. Škarica, Atentator Nikola Njeguš, *Zadarska revija*, 5/1973, 368–379.

³⁵ V. Oštrić, Hrvatsko primorje, Gorski kotar, Rijeka i Istra u djelatnosti hrvatskih socijalista 1892–1902, *Jadranski zbornik*, VIII/1970–1972, 1973, 305–333; V. Oštrić, Socijalisti u Banskoj Hrvatskoj i istarski problemi (1892–1914), *Pazinski memorijal*, 5, Pazin 1976, 145–164; E. Tomac, Radnički pokret u Gorskom kotaru do 1918, Gorski kotar u radničkom pokretu i NOB, Rijeka, 1974, 11–20; H. Raspor, Radnički pokret Rijeke i Sušaka 1900–1918. Revolucionarne tradicije lučkih radnika, Rijeka, 1975. i

Radnički pokret Rijeke i Sušaka 1900–1941, s istim podnaslovom, Rijeka 1977; J. Szeke-
res, Beziehungen zwischen Budapest und Rijeka (Fiume) auf dem Gebiet des Schiffbaus
(1865–1924), Teil II. Zur Geschichte der Werft Ganz-Danubius in Rijeka (Fiume), 8.
Zur Geschichte der Arbeiterbewegung in der Danubius-Werft, *Vjesnik historijskih arhiva
u Rijeci i Pazinu*, XVIII, 1973, 302–310. Za V. Antića usp. bibliografiju »Od istoga
pisca, Radovi o radničkom pokretu i NOB-u«, u: V. Antić, Vinodolska Selca u borbi,
Selca 1975, 714–715. Novo: V. Antić, Radnički pokret i djelovanje komunista u Vino-
dolu do 1941. godine (osvrt na neka pitanja), *Vinodolski zbornik*, 1, Crikvenica 1977,
37–45. – Zbog šire cjeline koju obuhvaća spominjem i jedan rad iz 1980. godine: V.
Oštrić, Istra, Rijeka, Hrvatsko primorje i Gorski kotar u radničkom socijalističkom po-
kretu (od njegovih početaka u XIX st. do utemeljenja komunističkog pokreta), Savez
komunista Jugoslavije 1919–1979. Istra, Hrvatsko primorje, Gorski kotar, Rijeka, 1980,
13–25.

³⁰ Radovi do 1973. navedeni su u V. Oštrić, n. dj., u bilj. 22. Tipografi su obuhvaćeni i u
radovima u bilj. 25, 26, 27. Od drugih: V. Oštrić, *Veze i suradnja tipografa u Hrvatskoj
s tipografima u Austriji (1838–1898)*, *Zbornik*, 12, Slavonski Brod, 1976, 1–14.

³¹ Glavno djelo: S. Kesić, Odnosi između radničkih pokreta u jugoslavenskim zemljama
do 1914. godine, Beograd, 1976. Jedan dio relevantne historiografije nije obuhvaćen, pa
su neki podaci i problemi izostali iz knjige. – Neki su prilozi toj tematici – ne svi –
ovdje navedeni u bilj. 25, 26, 28, 35, 36. Neki su radovi objavljeni i kasnije (1977. i d.).

³² Na primjer, Pisma Hinka Sirovatke dru Vatroslavu Brliću 1895–1896. Prilog građi
o pravaškim radnicima, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/1974, 101–106 (s korisnom do-
punom I. Kovačevića – isti naslov – u ČSP, 1/1976, 96–99), podaci i ocjene u nekim
drugim radovima (n. dj. u bilj. 35 – Hrvatsko primorje... , Istra...). I ovdje, kao i
drugdje u ovom tekstu, ne navodim radove u rukopisu, vlastite radove i radove drugih
autora.

³³ Osnovica za taj pristup obuhvaća cjelokupnu povijesnu književnost o radničkom
pokretu u Hrvatskoj od njegovih početaka do 1914. i 1918. koju poznam, uključujući
i niz radova objavljenih od 1977. do 1980. Metodološki su korisne i neke objavljene
diskusije vođene na znanstvenim skupovima (v. bilj. 11, 16, 21). Posebno valja spome-
nuti korisnu noviju literaturu o Istri – na talijanskom, slovenskom i hrvatskom jeziku –
i o Rijeci. Na tom je području literatura u novije vrijeme najviše proširena. Slično je i
s literaturom o odnosima – u sferi radničkog pokreta – s drugim našim zemljama.

³⁴ Usp. V. Strugar, Socijaldemokratija u jugoslavenskim zemljama za vreme prvog
svetskog rata. Pregled jugoslavenske literature 1945–1965, *Jugoslavenski istorijski časopis*,
1–2/1969, 133–149; Ž. D. Protić – M. Vesović – M. Matić, n. dj., u bilj. 11; M. Matić
– M. Vesović, n. dj., u bilj. 15; The Historiography, n. dj. u bilj. 15, The Yugoslavs in
the First World War, 343–368. Usp. i V. Oštrić, Radnički pokret u Hrvatskoj u raz-
doblju dualizma, n. dj. u bilj. 25, 99–101 i bilj. 32–41. U slijedećim bilješkama navodim
ipak i posebno glavnu i karakterističniju literaturu i neke pogodne osvrtne.

³⁵ Kao prvo V. Strugar, Jugoslavenske socijaldemokratske stranke 1914–1918, Zagreb
1963, 187–246, V. Kovačev, Ideološke i političke borbe u radničkom pokretu Hrvatske i
Slavonije 1917–1919. godine, I i II, *Istorija radničkog pokreta*, 3 i 4, Beograd, 1966. i
1967, 7–58 i 73–119; L. Kobsa, Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije u
razdoblju od obnove pokreta do Kongresa ujedinjenja s posebnim akcentom u zagre-
bačkoj organizaciji, Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata,
Zagreb, 1968, 133–169.

³⁶ D. Foretić, Radnički pokret u Dalmaciji od 1870. do Kongresa ujedinjenja 1919,
Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1, Split, 1970, 61–63 i bilj.
83–86.

³⁷ Usp. niz podataka u V. Oštrić, Zaboravljena disertacija o povijesti Rijeke (Petar R.
Trajković, Istorija ekonomskih i političkih odnosa između Madžarske i Rijeke), *Jadranski
zbornik*, IX, 1973–1975, 458–459. V. i n. dj. u bilj. 44.

⁴⁴ Usp. niz podataka u V. Oštrić, Povijest Jugoslavije 1918–1921. u Zborniku »Drugi kongres KPJ«, *Zadarska revija*, 3–4/1974, 322–323.

⁴⁵ Koristan osvrt: S. Koprivica–Oštrić, Novija jugoslavenska historiografija o komunističkoj organizaciji Jugoslavena u Sovjetskoj Rusiji 1918–1921, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/1970, 174–183. Usp. i podatke u V. Oštrić, n. dj., u bilj. 40. Također: V. Oštrić, Vladimir Čopić u jugoslavenskoj historiografiji, *Život i djelo Vladimira Čopića*, Rijeka, 1978, na više mjesta od str. 309 do 351.

⁴⁶ Usp. o tome S. Koprivica–Oštrić, n. dj., 183. Važan je prinos tim istraživanjima spomenuti zbornik »Život i djelo Vladimira Čopića. Materijali sa znanstvenog skupa održanog 1. i 2. listopada 1976. u Senju«. V. i osvrt V. Oštrića, Prilog istraživanju povijesne književnosti o Vladimiru Čopiću, *Senjski zbornik*, VII – 1976–1979, 109–118. Ovdje samo napominjem da taj svezak sadrži skupinu biografskih prinosa o braći Čopić (Vladimiru i Milanu). Biografska istraživanja o nizu hrvatskih komunista sudionika u oktobarskoj revoluciji objavljuje I. Očak u znanstvenim i reportažnim tekstovima.

⁴⁷ Riječ je o nacrtu radne grupe odbora Zajednice institucija za izučavanje novije istorije naroda i narodnosti Jugoslavije (Beograd, lipanj 1977). »Opaske i prijedlozi...« sastavljeni su za sastanak Odbora za izradu nacrtu projekta 21. lipnja 1977, a nakon sastanka stavljeni na raspolaganje radnoj grupi. Iz teksta od osam kartica ovdje su izdvojena, ponešto dopunjena i ponovno povezana samo ona mjesta koja nisu neodvojivo vezana uz spomenuti nacrt, već mogu imati samostalno značenje u sadašnjim fazama rada na projektu. Tim su izvodima dodane bilješke 47–57.

⁴⁸ Usp. o tome Projekt istorije Saveza komunista Jugoslavije, n. dj. u bilj. 1, 194; S. Cvetković, Svetozar Marković i historiografija, Naučni skup Svetozar Marković, život i delo, 24–27. novembra 1975, 431–436 (sadržaj je širi od naslova); S. Đurović, Neka metodološka razmatranja o izučavanju uloge ličnosti u istoriji i istoriografiji radničkog pokreta u nas, *Život i djelo Vladimira Čopića*, n. dj. u bilj. 45, 306. I. Jelić, Otokar Keršovani i naša povijest, *Mogućnosti*, 11/1964, 1143–1146; Z. Stipetić, Smisao Keršovanijevih teza o hrvatskoj povijesti, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1972, 149–155 i Keršovanijeva interpretacija hrvatske povijesti, *Pazinski memorijal*, 3, Pazin 1972, 83–98. I. Jelić, Iz ostavštine Augusta Cesarca, *Istra*, 3/1974, 73–78. V. Oštrić, Radnički pokret u Hrvatskoj od početaka do god. 1914. u našoj povijesnoj književnosti, n. dj. u bilj. 13, 103–105 (o historiografskim djelima V. Koraća i O. Keršovana). Isti, Rad na povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj 1945–1961, n. dj., u bilj. 13, 107.

⁴⁹ Usp. Projekt... , 193, 194. Postoje različiti prinosi takvom istraživanju. Na primjer, I. Jelić, Rad Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, *Historijski zbornik*, XXV–XXVI, 1972–73, 501–508; J. Šidak, O proučavanju radničkog pokreta u hrvatskoj historiografiji, isto, 509–514; V. Oštrić, Rad na povijesti..., n. dj., 99–119; Razvoj i programski zadaci Instituta za historiju u Sarajevu, *Opredjeljenja*, 4/1973, 119–152; Dvadeset godina Instituta za savremenu istoriju 1958–1978, Beograd, 1979, Nastanak i delatnost Instituta..., 9–48; T. Ferenc, Institut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (Ob dvajsetletnici), Ljubljana, 1979. i dr. Vidi i »Organization of Historical Research«, u »The Historiography of Yugoslavia«, n. dj. 474–491. S. Đurović, Neka dosadašnja metodološka iskustva u izučavanju savremene istorije naroda i narodnosti Jugoslavije, *Istorijski glasnik*, 1–2/1978, 49–58 (riječ je pretežno o organizacijskom razvitku).

⁵⁰ U Projektu je s pravom navedeno (196, 211) da se u okviru rada na sintezi Istorije SKJ nameće i potreba izrade detaljne bibliografije.

⁵¹ Jedan dobar primjer: I. Goldstein, Metodološke značajke sinteza povijesti narodno-oslobodilačke borbe u Jugoslaviji, *Časopis za suvremenu povijest*, 2–3/1979, 137–146.

⁵² Posebnih radova o periodizaciji (npr. S. Đurović, Prilog periodizaciji istorije socijalističke revolucije u Jugoslaviji u uslovima savremenih istoriografskih saznanja i tendencija, *Istorijski glasnik*, 1–2/1970, 145–164; I. Jelić, O pitanju periodizacije narodno-oslobodilačke borbe u Hrvatskoj, *Istra*, 5/1976, 33–61) i radova koji sadrže značajna rješenja takvih pitanja.

⁵³ Usp. mjesta o poratnom razdoblju u oba dijela Projekta (n. dj. u bilj. 1): 195, 199, 205–207, odnosno 123–128 i bilj. 111–147. i Poseban prilog »Časopisa za suvremenu povijest«, 2/1978, »Proučavanje povijesti socijalističke izgradnje u Hrvatskoj, 1–60, posebno L. Škelevičky, Orijentacioni pregled izvora i literature za proučavanje historije socijalističke izgradnje.

⁵⁴ U prvom dijelu Projekta tom je pitanju s pravom posvećeno dosta pažnje (197–198).

⁵⁵ Uz razmatranje periodizacije u prvom dijelu Projekta (198–199, 199–207), usp. i nekoliko poticajnih misli u: I. Jelić, O sintezi, n. dj. u bilj. 7, 134.

⁵⁶ I. Jelić, isto, iznosi drukčiju misao – o nastajanju komunističkog pokreta »na razvalinama socijalističkih partija«.

⁵⁷ Za pristup ovom problemu usp. S. Koprivica–Oštrić, Osnovne tekovine razvitka komunističkog pokreta u Hrvatskoj do osnivanja KPH, Četiri decenije Saveza komunista Hrvatske, Zagreb, 1979, 71–76.